ЛИОТЕКА „ХРИШЋАНСКОГ ЖИВОТА“
БР. V.

Др. ЛАЗАР МИРКОВИЋ

МОНАХИЊА ЈЕФИМИЈА

ЦЕНА 5·— ДИНАРА.

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ ЈОВАНА ЖИВКОВИЋА
У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА.

Др. ЛАЗАР МИРКОВИЋ

МОНАХИЊА ЈЕФИМИЈА

СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА 1922. —572.

Одштампано из „Хришћанског Живота“ год. 1922.

Од како је песник М. Ракић испевао своју песму „Јефимија“, позната је некадања деспотица, а доцније монахиња Јефимија, удовица деспота Јована Угљеше († 1371.) не само историчарима и испитивачима књижевности, него и ширем кругу читалаца, задржавши у души ових трајан осећај топле симпатије и саучешћа према овој племенитој личности из српске прошлости.

Ко год је говорио и писао о Јефимији, изрекао јој је похвалу. Константин Философ († после 1431.) каже за Јефимију: „сиы оубо вь многыихъ глаголаниихъ же и вѣштехь моудрѣишиы соуышти“;[1]) И. Кукуљевић је назива „умном везиљком“;[2]) И. Руварац вели да је Јефимија „нежна мати, побожна, благодарна, мудра и окретна жена, вешта везиља, једном речи умна калуђерица Ефимија, која је себи у похвали извезеној на покрову св. кнеза Лазара, у натпису оном на завеси хиландарској, а још прије и док се још није назвала калуђерицом, у запису написаном на полеђини старе иконице у Хиландару, леп, врло леп спомен оставила“;[3]) С. Новаковић[4]) каже да је „лепо васпитана госпођа“, а К. Јиречек[5]) да је била „мудра и искусна жена“. Г. Павле Поповић[6]) говорећи о похвалама краљевима и архиепископима, вели да је најлепша међу њима Јефимијина похвала кнезу Лазару, и сећање на Јефимију заноси Г. Поповића, да на две стране бираним и песничким речима говори о Јефимији, у иначе прегнантно и збијено писаној књизи. Јефимијина похвала Кнезу Лазару је Г. Поповићу „лист дивне поезије, који је одиста био достојан да буде извезен сухим златом по чистој дамаској свили“. † Василије Марковић[7]) пак каже, да је Јефимија „једна од најотменијих дама из наше историје“.

Јефимија беше кћи ћесара Војихне (Βοΐχνας)[8]), намесника Драме и области под Драмом у некадањој грчкој области, који је умро

---

[1]) Гласник 42, 267.

[2]) Slovnik umjetnikah jugoslovenskih, Zgb 1858, 80.

[3]) Старинар, књ. 9. (1892), 122.

[4]) Срби и Турци, 137.

[5]) Историја Срба I, 419.

[6]) Jugoslovenska Književnost, Cambridge 1918, 10—12; види и Преглед српске књижевности 1920, 43.

[7]) Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији, 1920, 131.

[8]) О Војихни види Јиречек, Историја Срба I, 370—371. 400. Jireček, Staat u. Gesellschaft I, 18; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 138, 139—142. И. Руварац, Старинарски прилошци. Старинар, год. 9. (1892) књ. 4, стр. 120.

око 1366 године, а сахрањен је у Хилендару, као што вели Јефимија у запису на завеси Хиландарској.

Јефимијин муж беше деспот *Јован Угљеша* (Οὐγκλέσης), брат Влкашинов, господар пограничне области према Грцима и Турцима на југоистоку, са престоницом у Серу, у „грчким странама“ српскога царства, којим именом оновремени писци називаху Серску област. Титулу деспот беше добио од цара Уроша, као и брат му Влкашин.[1]) После смрти Воихнине, примио је Угљеша и његову област. При крају своје владавине владао је Угљеша Серском облашћу, Драмом и њеном облашћу, Халкидиком између Солуна и ушћа Струме и Светом Гором, која од пада Сера под Србе, беше под српском врховном влашћу. Све вести хвале Угљешу као ваљана и храбра човека, поред свега његова одметништва од тадање царске власти, царице Јелене удове Стефана Душана. Све вести из овога времена и о Угљеши имамо у књизи Стојана Новаковића: Срби и Турци, у којој је према Јиречеку одељак о Угљеши и о српској владавини у Македонији један од најбољих одељака у овој књизи.[2]) Ст. Новаковић хвали Угљешу као далековидног државника, који је увидео сву опасност од Турака, и сав његов рад беше прожет мишљу, како да се одупре овој великој опасности по Србе и српске земље, и ова мисао водила је Угљешину политику од 1367.—1371. године. Угљешина личност још се више истиче тиме, што је увидео да Византија нема да чека помоћи против Турака ни са које стране, ни са запада, ни од Млечићи, ни од папе, но да помоћ Балкану треба тражити у њему самоме. Када то знамо, онда нам је јасно, зашто је Угљеша у црквеном погледу, одступајући од политике Душанове, тражио мир и измирење са Цариградом у сврху савеза против Турака, попуштајући у свему, само да се спасе од Турака.[3])

Димитрије Кидон у својој беседи: Oratio alia deliberativa de non reddenda Callipoli petente Amurate[4]) опомиње Византинце да не предају Турцима лакомислено Галипољ, који је освојио гроф Амадеј, и спомиње српско посланство, које је предлагало савез

---

[1]) Jireček, Staat u. Gesellschaft I, 18.

[2]) Arch. für slav. Phil. 17, 254—265.

[3]) Опширно о Угљеши и његовој личности види у спом. делу Ст. Новаковића, Срби и Турци. — Јиречек, Историја Срба I, 404-405. 412; Исти, Staat u. Gesellschaft I, 18.

[4]) Migne, Patr. gr. T. 154. c. 1034: „Ἀλλὰ μὴν καὶ παρὰ τῶν Τριβαλῶν ἥκουσι πρέσβεις, ἀξιοῦντες κοινῇ τοὺς κοινοὺς πολεμίους ἀμύνασθαι, καὶ γάμους αἰτοῦντες, καὶ χρήματα ὑπισχνούμενοι, δι᾽ ὧν οἴονται κινήσειν ἡμᾶς. οὓς βεβαίους χρὴ νομίζειν ἔσεσθαι συμμάχους ἡμῖν, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν βαρβάρων ἠδίκηνται“.

против Турака као заједничког непријатеља, желећи да се савез утврди женидбеним везама и нудећи помоћ у новцу. Ово је посланство по мишљењу Јиречека долазило вероватно од Угљеше.[1]

Од свију повеља, писама и хрисовуља[2]) деспота Јована Угљеше, у којима се Угљеша поред деспотске титуле пише са пуним титулама царског достојанства, споменућемо овде због каснијег излагања нарочито хрисовуљу деспота Јована Угљеше из 1363. године месеца октобра, којом обнавља Угљеша као заштитник светогорских манастира манастир Симонпетру[3]), који се величанствено уздиже на стени, што крај мора излази. Д. Аврамовић овако описује Симонпетру: „Овај монастир од сви други најчудесније положеније има. Он је сазидан на врх једне камените и високе горе на подобије какове куле, а одасвуд је унаоколо одсек, а само је од јужне стране нешто мало са другом гором сајужен".[4]) По Аврамовићу традиција вели да је Симонпетру подигао „св. Симеон, који је скитник био и три године дана сваку ноћ гледао је, гди на овом камену звезда с неба пада; па се помоли Богу, да му ово знамење изјасни. И дође му на сну један анђео и каже, да на том месту, гди звезда пада, монастир сазида. Он заиста и почне но немајући трошка престане." Потом је Угљеша подигао Симонпетру из благодарности што му је овај Симеон излечио ћерку, — вели Аврамовић.

Као што казују монаси Симонпетре гореo је овај манастир 1580. и 1891. г., када је пожар уништио манастир Симонпетру, но

---

[1]) Историја Срба I, 412.

[2]) 1368. год. месеца марта, враћа Јован Угљеша писмом патријарху цариградском сва права и све цркве и митрополије: Monumenta 162; Sitzungsber. d. kais. Akad. 1852, IX, 403—408; Miklosich et Müller, Acta et diplomata, I, 563. — 1369. год. фебруара, решава деспот Јован Угљеша хрисовуљом спор између манастира Зографа и јериског епископа Јакова у ствари терена Σαράβαρη у корист манастира: Monumenta 164; Виз. Врем. XIII, Прилож. 98—101 — 1369. год. месеца априла, деспот Угљеша хрисовуљом поклања Култумушком манастиру село Неахор на Халкидици, западно од јериског залива: Monumenta 165; — 1369. год. месеца маја, деспот Угљеша потврђује манастиру св. Аханђела и Гаврила код Габрова, источно од Драме, слободе и добра која му је даровао ћесар Војихна. Гласник VI!, 248. (Овде је погрешно датирано писмо око 1372., а треба 1369. према VII. индикту.) — Види још и грамату царигр. патријарха Филотеја 1371. год. месеца маја, којом прима клир Угљешиних земаља у заједницу (Monumenta 169; Sitzungsber. d. kais. Akad. 1852, IX, 408—410) и хронику манастира Зографа од 919—1371. (Виз. Врем. XIII. прилож. 169—174). Садржину ових писама и хрисовуља види код Новаковића, Срби и Турци.

[3]) Monumenta 152.

[4]) Света Гора са стране вере, художества и повестнице, 128 и 129.

опет је саграђен[1]) од игумана Неофита помоћу милостиње из Русије.

Историју Симонпетре допунићемо овде белешкама из дела Косме Влаха о св. Гори.[2]) Он вели да је Симонпетру саградио Угљеша 1364. на молбу светогорског проте и протата, пославши као надзорника свога духовника Евтимија „са многим слугама и што је могуће већим богатством, како ради подизања св. манастира, тако и ради куповине местâ унутра и споља“. У манастирској библиотеци чува се препис Угљешине хрисовуље на пергаменту из 1623. године са потписом патријарха Кирила. У овој хрисовуљи наводи Угљеша да је подигао зграде и другим светогорским манастирима, тако ћелију Макри у Кареји, болнице манастира Ватопеда и Есфигмена. Манастир је изгорео 1580. год. 12. децембра, и онда је изгорела сва збирка докумената. Ово се види из једног акта св. горске управе, који се чува у манастиру. После пожара постарао се за његова имања патријарх Јеремија II., о чему сведоче 5 његових писама из год. 1581. 1590. и 1591. (Langlois је издао 4, а Σάθας, у Βιογραφικὰ Σχεδίασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμία β' [1572—1594], Ἀθήν. 1870. пето). 1762. хтео је да спасе овај манастир од пропасти Србин Пајсије јеромонах, који је пре тога живео као монах „ἐν καψάλα“, дошавши са својих 35 калуђера у Симонпетру, но не могавши у њему услед беднога стања издржати, напустио га је, иза чега је остао две године затворен, док га није неки Јоасаф из Митилене помоћу милостиња одржао.[3])

1371. године спремао се Угљеша у велико да истисне Турке из Тракије. У ту сврху пође краљ Влкашин на југ, и касно у лето кренуше оба брата из Сера према Једрену. На непријатеља наиђоше дан хода од Једрена у шумовитом пределу Черномђна (Τζερνομιάνον), сада Чирмен на десној јужној обали Марице. Ту Срби у петак 26. септембра 1371. претрпеше страховит пораз, а у боју погибоше оба брата краљ Влкашин и деспот Угљеша. Већина њихових људи подави се у Марици или беху заробљени. Тела Влкашина и Угљеше нису нађена.[4])

После ове погибије и смрти свога мужа деспота Угљеше није се могла задржати удова његова Јефимија у Серу и у зе-

---

[1]) Jireček, Staat u. Gesellschaft I, 52; Види и Γ. Α. Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθήν. 1915, σελ. 36—37.

[2]) Κοσμᾶς Βλάχος, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, μελέτη ἱστορικὴ καὶ κριτική, ἐν Βόλῳ 1903.

[3]) Ове белешке из споменуте књиге добио сам од преосв. Г. Др. Емилијана Пиперковића епископа тимочког.

[4]) Јиречек, Историја Срба I, 418.

мљама Угљешиним, које су прво заузели Грци[1]), па тек од њих Турци. Зато пође Јефимија после смрти свога мужа кнезу Лазару северно, чије земље још беху слободне од Турака, те је ту живела код Лазара, где се као сирота исхранила. Но ни овде не беше Јефимија за дуго сретна, јер дође Косовска погибија, после које је Јефимија са својом сродницом кнегињом Милицом — монахињом Евгенијом живела у манастиру Љубостињи као монахиња, са монашким именом Јефимија.

Иако нигде у овим писмима и повељама не налазимо име Угљешине жене, ипак је она као мудра и искусна жена ако не учествовала, а оно свакако са разумевањем посматрала племените напоре и тежње свога мужа, и она после смрти његове остаје у његовим мислима и тежњама, што сведочи запис на покрову за ћивот кнеза Лазара, у коме видимо како је мисао: да отачаством и Хришћанима владају Исмаилћани, мучи, и по њеном мишљењу боље је мученички погинути, но трпети и гледати, где Хришћанима отачаства владају Исмаилћани.

О Јефимији пре монаштва, т. ј. пре смрти њезина мужа деспота Угљеше (1371.) не знамо много, а што знамо казује нам једна мала *иконица у олтару хилендарске саборне цркве* и запис на њој, о којој је иконици са записом први писао архамандрит Н. Дучић,[2]) а садржину записа на иконици разјаснио је И. Руварац,[3]) који је својим великим историјским знањем и оштроумном критичношћу многе нејасне ствари из наше прошлости расветлио. На иконици је изображен лик Спаситеља ИХриста и пречисте Богоматере, а на полеђини иконице имамо овај запис:

„ † Малиѥ икони нь великь дарь имоущи прѣстыи ѡбразь блчни и прѣчтиѥ бгомтере ихже велнкь и сть моужь дарова младомоу младенцоу[4] Оуглеши Деспотовикю ѥгоже и неѡскврьньша се младьхта прѣставише вь вѣчниѥ ѡбители тѣло же гробоу преда се егоже изделаша прѣѿци престоуплѥниа ради.

† Сподоби же влко хрте и ти ѡ прѣчтаа бгомти и мене ѡкаꙗнноую всегда ѡ исходѣ дше моѥе скрьбѣти егоже оузрѣхь на рожшихь ме и на рожденомь ѿ мене младенцꙋ ѥгоже жалость непрѣстанно горить вь срдци моѥмь ѡбичаѥмь мтрнимь побѣждаѥма“.[5])

---

[1]) Jireček, Staat u. Gesellschaft IV, 1.

[2]) Starine, knj. 21, 130. или Књижевни радови, књ. II, 261.

[3]) Старинарски прилошци. Старинар, књ. 9. (1892), 119—122.

[4]) Младѣньць, младьньць, младеньць, νήπιος, βρέφος, мало дете, детенце.

[5]) Овај запис осим наведених места имамо и код Љуб. Стојановић, Записи и натписи I, 45.

Српски превод:

„† Мале иконе, но која има велику моћ, пресвети лик Владичин и пречисте Богоматере, које велики и свети муж дарова младоме младенцу (детету) Угљеши Деспотовићу, кога у чистој младости (неоскврњеној младости) преставише у вечне станове (обитељи), а тело би предано гробу, који (гроб) израдише праоци због греха.

† А удостоји, Владико Христе, и Ти, о пречиста Богомати, и мене јадну да свагда тужим са исхода душе моје, који (исход) угледах на онима који ме родише и на рођеном од мене детету, чија жалост непрестано гори у срцу моме, обичајем материнским побеђивана“.

Н. Дучић вели да код овога записа на икони хилендарској „нема године, али се по језику и правопису може рећи да је с краја 14. вијека“. И. Руварац пак мисли, да је овај запис „писала мати поменутог младенца Угљеше Деспотовића, т. ј. Угљеше, сина деспота Угљеше; а мати та младенца Угљеше била је кћи ћесара Војихне, жена тога деспота Угљеше — потоња монахиња *Ефимија*“,[1]) која је везла покров са похвалом св. кнезу Лазару и приложила завесу са натписом храму пресвете Богородице Хилендарске, јер је код тога храма био сахрањен отац њен ћесар Војихна. И. Руварац још мисли, да је „по свој прилици ту у Хиландару уз деда свога по матери сахрањен и поменути младенац Угљеша Деспотовић“,[2]) иако то Јефимија у хилендарском запису не вели.

И. Руварац, даље разјашњавајући овај запис, жали, што Јефимија није записала у овом запису своје име, те тако не знамо како се звала жена деспота Угљеше пре свога монаштва, у коме доби име Јефимија. Даље се из записа види да „родитељи матере поменутога младенца Угљеше већ нису били у животу, јер она помиње ту „*исход душе рождших ме*“ т. ј. својих родитеља, из чега Руварац закључује да је запис на иконици писан после 1366. године, око које је године умро ћесар Војихна отац Јефимијин, а пре 1371. године, које је године погинуо деспот Угљеша, отац младенца Угљеше Деспотовића, чију смрт не спомиње деспотовица, те се према томе и младенац Угљеша Деспотовић преставио између 1365. и друге половине 1371. године.

Ову иконицу са пресветим ликом ИХриста и пречисте Богородице даровао је младенцу Угљеши Деспотовићу — како вели запис — „**великь и стѣ моужь**“, чије се име у запису не спомиње.

---

[1]) Старинар, спом. м.

[2]) Ibid.

Руварац у великом и светом мужу препознаје „митрополита богоспасног града Сера, ћир Теодосија“, који је „даровао иконицу поменутом младенцу при крштењу његовом у саборној цркви својој, у граду Серу, столном месту деспота Угљеше. Серскога митрополита Теодосија помиње с хвалом и похвалом Исаија старац и преводник светога Даонисија Ареопагита на словенски језик у оном истом запису, у ком је поменуо и убијеније *храброга мужа, деспота Угљеше* и погибију српску на Марици г. 1371.“[1])

Тако разјашњава И. Руварац овај кратки запис. Но иако је кратак, он нам јасно казује душевно расположење некадање деспотице. Видевши смрт (исход душе) својих најмилијих, својих родитељâ и свога детета, коснула се она толико нежне деспотице, да помишља јадна на своју смрт, и моли се Христу и пречистој Богоматери да је удостоје, да свагда тужи исход своје душе, своју смрт, коју је видела на својим родитељима и на своме детету, за којим нарочито жали, јер вели да жалост за њиме непрестано гори у срцу њеном, „обичајем материнским побеђивана“. Последње речи „обичајем материнским побеђивана“, држим, имају овај смисао: по хришћанском учењу све бива по Божјој вољи, па и смрт људи. Према томе не би требали да се приликом смрти наших милих и драгих подајемо сувише великој жалости. Деспотовица то зна, али обични матерински осећај, неутешна жалост за дететом, побеђује њен разум, те жалост гори у срцу њеном. Мисао о смрти, коју је деспотовица забележила на овој иконици, не оставља је ни после двадесет година када је везла хилендарску завесу и запис на њојзи, у коме се моли Христу Спаситељу: „не одгурни мене рабу своју, нити ме обличи јарошћу својом у часу смрти моје, нити казни гневом својим у дан доласка Твога“, и покајнички истичући своју недостојност, узда се у Божје милосрђе.

Из реченога видимо да је Јефимија имала једно детенце, младенца, како се каже на хилендарској иконици, који је умро. На питање, дали је Јефимија имала деце са Угљешом, до сада смо добијали разне одговоре.[2]) Павле Јос. Шафарик говорећи о овоме приликом објашњења хилендарске завесе, не спомиње споменутога младенца, кога је тек И. Руварац у запису препознао, но каже да је Јефимија родила са Угљешом три сина: „најстарији Јован, био је већ 1369 године за себе господар, и спомиње се у дипломама манастира Руског у Светој Гори Атонској, преповеда се да се после закалуђерио и да је умрео у манастиру Самопетре,

---

[1]) Спом. м. Види Љуб. Стојановић, Записи III, 41. стр.

[2]) Види Гласник, 70.

или што је вероватније у руском; а ово је дало повод том погрешном мњенију и преданију, да је стари Угљеша умрео као монах у манастиру, а зна се историјском извјестношћу, да је Угљеша погинуо у Марици... Други син њиов звао се Тврдислав, незна се шта је био и где је живио, али има и од њега диплома у монастиру светогорском; а трећи син звао се Стефан, а лежи сарањен у монастиру Љубостињи у Србији; у овој задужбини царице Милице... наоди се његов гроб с десне стране у мушкој цркви близу архијерејског престола до зида, велики четвороуголни камен, с ког сам ја путујући по Србији преписао надпис овај: † **Ѣ СЕ ЛЕЖИ СТѢФАНЬ КЕСАРѢ ОУГЛЕШЕ СНЬ** †".[1])

На ово излагање П. Ј. Шафарика о синовима деспота Угљеше и Јефимије осврће се И. Руварац, и држи да не стоји „да је стари Угљеша имао сина Јована, но да се он сам писао **ДЕСПОТЬ ІѠАНЬ ОУГЛЕШѢ** и у грчким хрисовуљама и у српским повељама". За Стефана који лежи према запису на камену у манастиру Љубостињи, тобожњег сина деспота Угљеше, вели Руварац да није био син деспота Угљеше мужа Јефимијина који је погинуо на Марици, но син кесара Угљеше, који је земљама Врање, Иногошт и Прешево од 1402—1423. г. управљао, добивши их као своју очевину. О овоме кесару Угљеши говорићемо мало доцније. За Тврдислава пак каже Руварац: „Шафарик спомиње као другог сина деспота Угљеше, Тврдислава. За какву диплому његову у светогорском манастиру, не знају ништа ни Аврамовић, ни Успенски; може бити да је Шафарик начуо био о оној листини, која почиње: обеща се Тврьдиславь Оуглешить, и коју је Миклошић на стр. 149. својих Monumenta печатао, али тај Тврдислав тешко да ће бити икаков род деспоту Угљеши."[2])

Дакле према И Руварцу деспот Угљеша имао је са Јефимијом само једно дете, споменутога младенца у запису хилендарске иконице, а Јован, Тврдислав и Стефан нису били њихови синови. К. Јиречек у својој: Историји Срба, не спомиње нигде да су деспот Угљеша и Јефимија имали деце, а исто тако не узима у обзир ни оно што је И. Руварац писао о иконици у олтару хилендарске саборне цркве, јер у својој: Историји Срба I. књ. стр. 419. каже у примедби: „Неки Угљеша Деспотовић умро је као дете. Стојановић, Записи I. бр. 138", — а то је запис са хилендарске иконице.

[1]) Гласник 5, 300—301.

[2]) И. Руварац, Прилошци к објашњењу извора српске историје, Гласник 47, 192 и даље.

Сада, када говоримо о деци деспота Угљеше и Јефимије, вратићемо се на Аврамовићево казивање о кћерци њиховој: „Но он (Симон монах) је овај манастир (Симонпетру) трошком Угљеше војводе сазидао; будући је кћер Угљешину од неке болести изцелио. У цркви има једна икона, на којој је изображен Угљеша са његовом кћери, и св. Симеон у пештери молећи се Богу. На икони стои грчки надпис: у коме је између осталог назначено Угљешино име и достоинство са годином ҂ѕѱк (1262 ?). Кажу да је ову икону исти Угљеша поклонио“.[1])

Ово исто, само нешто опширније прича Д. Аврамовић у другој својој књизи: „Светог Симеона позове српски војвода Угљеша, да се за његову кћер, која је од велике болести падала, Богу помоли, да би је изцелијо. И тако се кћи Угљешина на молитву св. Симеона изцели, а Угљеша му даде доста блага, те овај монастир начини како ваља... У цркви има једна икона, на којој је изображен Свети Симеон клечећи у пештери и молећи се Богу и Угљеша Војвода с његовом кћери, из које уста изгнани нечестиви дух излази. На икони стоји Угљешин на грчком језику потпис. Кажу да је ову икону исти Угљеша поклонио“.[2]) На овој икони дакле имали би један портрет Угљешин, а друге његове портрете имамо у трапезарији Симопетре[3]) и у параклису безсребреника код Ватопеда у св. Гори са грчким натписом.[4])

По Аврамовићу, свакако, вели и Г. Др. Рад. Грујић у својој недавно написаној књизи ово: „А деспот Угљеша из основа је подигао грчки манастир Симонпетру око 1370. г., јер му је аскета Симон, који се на томе месту подвизавао, излечио ћерку.[5])

Дакле према овоме деспот Угљеша и Јефимија имали би поред онога младенца са хилендарске иконице и једну кћер.

О овоме исцелењу Угљешине кћери и подизању Симонпетре из благодарности говори и В. Григоровичь-Барскій[6]) код манастира Симонпетре, и додаје још да је Угљеша у Симонпетри после богоугодног живота умро као монах, што пак, као што видесмо,

[1]) Описаніе древностій Србски у Светой (аѳонской) гори, Бд. 1847, 76.—77.

[2]) Света Гора са стране вере, художества и повестнице, Бд. 1884, 129—131.

[3]) В. Григоровича-Барскаго, Странствованія по св. мѣстамъ востока, III, 356.

[4]) Василије Марковић, Православно монаштво 118. У Ватопеду је Угљешин портрет вероватно због тога, што је Угљеша подигао ман. Ватопеду болницу.

[5]) Православна српска црква, Бд 1921, 52.

[6]) Ibid.

није истина. Највише и најтачније о овој кћери Угљешиној можемо дознати од Еп. Порфирија Успенскога. Он каже да је тај Симон који је исцелио Угљешину кћер живео за време византијских царева Теодора Ласкара, Јована Ватаце и Михаила Палеолога (1204—1280), и да је помоћу и трошком три богата брата, који се код њега замонашише, подигао Симон малу обитељ посвећену Рођењу Господа ИХриста, Симонпетру или Нови Витлејем. Симон умре у дубокој старости, и после смрти прослављен је Богом тако, што су његове моћи точиле лековито миро. Чувши Угљеша за лековитост Симонових моштију, помоли се св. Симону, који је већ давно умро, у својој домаћој цркви за исцелење своје болесне кћери, и ова оздрави. Радостан отац пошаље одмах св. горском Проти и његову Савету веснике, и молио је да му предаду манастир Симонов ради проширења и бољег устројства, да се не само у Атону, но и у Србији поред Павла Атонско-Ксиропотамског поштује и чудотворни Симон. Молби Угљешиној било је удовољено, и он је подигао манастир Симонпетру овако какав је данас. Ово све сазнао је Успенски из рукописног житија преподобног Симона „не веома давно састављеног од неког Светогорца“, у коме је писмо Угљешино на св. горског проту датирано год. 1264 (?), а које је житије Успенски имао пред собом.[1])

Дакле читава ствар о исцељењу Угљешине ћерке изгледа да је новијег порекла, јер Успенски каже да житије „није давно писано“. По житију свакако је и слика о исцељењу кћери, коју спомиње Аврамовић, сликана, дакле опет у новије доба. А читаву ствар много чини невероватном и година 1264., којом је датирано Угљешино писмо.

Разлог зашто је Угљеша обновио Симопетру могли би можда сазнати из оригиналне Угљешине хрисовуље, којом обнавља Симопетру, а која тешко да се сачувала, и биће да је изгорела са осталим документима манастира Симопетре 1580. године. Ову хрисовуљу имамо данас у манастиру Симопетри у препису од 1623. год. као што вели Косма Влах, и свакако овај препис наводи Миклошић у Monumenta по Успенском.[2]) Дали овде Успенски само спомиње ту повељу или доноси и текст њезин, не знам, јер нисам могао доћи до те године Журнала Мин. Нар. Просвѣщенія, а исто тако не знам да ли је ова хрисовуља где год штампана.

Већ смо видели шта каже Косма Влах о Угљешином оснивању Симопетре. Он каже изрично да је Јован Угљеша проширио

[1]) Первое путешествіе, ч. I, Отд. II. 147—149.

[2]) Указатель актовъ, хранящихся въ обителяхъ Св. Горы, у Журналѣ мин. нар. просвѣщенія, 1847. II. 24—74 и 169—200. Спб.

Симопетру и увео манастирски ред „τῇ αἰτήσει τοῦ Πρώτου καὶ τῆς Συνάξεως περὶ τὸ ἔτος 1364 — на молбу Проте и Сабора око год. 1364.“ Још додаје Косма Влах да је Угљеша обасуо Симопетру разним поклонима, књигама, иконама, имањима, метосима (наводе се места), лађама, кућама и виноградима и т. д.

За препис Угљешине хрисовуље на пергаменту, који је дао манастиру Симопетре патријарх Кирил и синод 1623. год., каже Косма да је Успенски слепо идући за другима навео као годину хрисовуље 1264, што је Langlois поправио у 1364. Косма даље наводи садржину хрисовуље, која каже, да је Угљеша проширио Симопетру када је Симон давно био међу праведнима, и спомињу се у њој имања Симопетре, као и то да је Угљеша подигао зграда и другим манастирима, тако ћелију Макри у Кареји, болнице ман. Ватопеду и Ефигмену.[1])

Дакле, Косма Влах ни једном речју не спомиње Угљешину кћер, иако наводи садржину хрисовуље, којом Угљеша подиже Симопетру. О исцељењу Угљешине кћери говори тек Житије Св. Симона, које је из много каснијег времена, а према томе житију је из новијег времена и она слика о исцељењу Угљешине тобожње кћери.

Зато не ће бити да је Јефимија имала кћер, као што Житије каже, у коме је непознати светогорац на и иначе тешку судбину нежне деспотице Јефимије натоварио још и тешко болесну кћер, коју ни Јефимија у својим записима нигде не спомиње.

Интересантно је како се држао И. Руварац према овој кћери Угљешиној. Иако је имао обадве књиге Аврамовићеве, иако је имао Успенскога, иако је највише знао рећи о Јефимији и њезиној деци, и о Угљешама, о чему је нарочито и писао, ипак ни једном јединим речју не спомиње ову кћер Угљешину, јер је све ово причање о кћери Угљешиној свакако сматрао као непоуздану традицију и легенду, којом су светогорски монаси манастира Симопетре исплели постанак свога манастира, као што је то случај и код осталих светогорских манастира.[2])

А сада ћемо се вратити на кесара Угљешу, који је — како рекосмо — од 1402.—1423. управљао својом очевином у земљама Врање, Иногошт и Прешево, које раније припадаху Константину Дејановићу.

---

[1]) Κοσμᾶς Βλάχος, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, σελ. 263. Ове белешке из дела Косме Влаха добио сам накнадно, када је све напред било већ сложено, од Г. Др. Д. Н. Анастасијевића проф. универзитета.

[2]) Види H. Gelzer, Vom heiligen Berge, 10. стр. и даље.

Све до 1914. године није се тачно знало ко је тај кесар Угљеша, кога су често замењивали са деспотом Угљешом погинулим на Марици († 1371), који је истина најпре био кесар, па онда деспот. Тако се И. Руварац расправљајући о деци Угљешиној пита: „Но ко је управо био тај кесар Угљеша, није ли бар он био син деспота Угљеше? Могуће је, да је Угљаша тај, који је кесарем за цара Уроша постати могао, био син старога Угљеше, али ја то тврдити не смем, јер не знам како да изјасним приведене речи Константинове: и прѣють землю свою отьчьскоую Враню и Иногоштоу и Прѣшево. За све троје знамо где су (за последње в. Даничићев речник, а Иногошта је предео на северу Врање око планине Пољанице), али места та нису била у држави деспота Угљеше, који је столовао у Серу (Серезу) и господарио у странама землѥ грьчьскые. Он је свакако био један од оних силних властела, који су се после г. 1371. покорили Турцима, те као вазали турски били се и крв своју проливали за Турке“.[1]) А К. Јиречек у својој Историји Срба каже: „Не зна се да ли је „ћесар“ Угљеша, који је још почетком 15. в. држао један крај код Врање, био син Деспота Угљеше или можда „ћесара“ Воихне“.[2]) † Василије Марковић пак у својој иначе са великим знањем и трудом написаној књизи о манастирима у Средњевековној Србији каже ово: „Очуван је (т. ј. у Љубостињи), међутим, натпис над гробом Јефимијина сина Стефана“,[3]) при чему се позива и на Валтровића, који описује гробницу у Љубостињи,[4]) који међутим не каже да је овај Стефан из Љубостиње син Јефимијин, но само каже да је син кесара Угљеше, кога пак Марковић замењује са деспотом Угљешом, те вели да је Стефан син Јефимијин.

Ову недоумицу око кесара Угљеше разбио је проф. Г. Андра Стевановић, нашавши фреске у црквици св. Николе у селу Псачи, које лежи у близини пута од Скопља према Ћустендилу, три четврти часа десно у брду. Ово је изнео К. Јиречек у својој историји: „Земље Врање, Иногошт и Прешево, управо на прелазу из подручја источне Мораве у подручје Вардара, држао је од 1402. до 1423. као очински посед кесар Угљеша, последњи Србин, који је ову византијску дворску титулу имао. Он беше син некога иначе непознатога севастократора Влатка и беше добио титулу кесара још као мали дечко од цара Уроша. Ствар је разјашњена

[1]) Прилошци к објашњењу извора српске историје, Гласник 47, 193.
[2]) Историја Срба I, 419.
[3]) Православно монаштво и манастири у Средњевековној Србији, стр. 131
[4]) Старинар, 1906. 26. додатак.

помоћу недавно откривених фрески у цркви св. Николе у селу Псачи, у близини пута од Скопља према Ћустендилу, из времена око 1366—1367: портрета ктитора Влатка и његовог малог сина Угљеше, високо одраслога младога цара Уроша са на двоје подељеном пуном брадом и краља Вукашина као малога брадатога старца".[1]) 1920. године пише опет Јиречек:

„Један чудноват случај је тек једним новим открићем разјашњен. У годинама 1402—1423. налазимо међу српским династама некога кесара Угљешу као господара земаља Врање, Иногошт и Прешево, које беху његов очински посед (землıа своıа отьчьскаıа); 1402. споменут је код повратка деспота Стефана после битке код Ангоре, 1410. на лађама, на којима је деспот из Цариграда путовао у Влашку војводи Мирчи, 1412. код похода турскога принца Мусе из Софије према Новом Брду, и из 1423. године има од њега једна повеља са поклонима за Хиландар, где се на крају као његов будући наследник, његов син или унук или људи из његова рода спомињу. У манастиру Љубостињи код Крушевца има један натпис на гробу: † **Я СЄ ЛЄЖИ СТѢФАНЬ КЄСАРА ОУГЛЄШЄ СНЬ**. Иларион Руварац је мислио, да је овај Угљеша још за цара Уроша морао постати кесар и потом беше један од најмоћнијих племића, који после 1371. турски вазали постадоше. Ова слутња ученога архимандрита сада је потврђена. Угљеша син севастократора Влатка, добио је још као мали дечко од цара Уроша титулу „кесар". Као што ми пише Љуба Стојановић, открио је професор Андра Стевановић 1913. између Страцина и Криве Паланке, у селу Псачи, у близини пута од Скопља према Ћустендилу, једну цркву св. Николе са интересантним фрескама и натписима. Снимљен је као ктитор цркве „севастократор всеј српској земли Владко" са својом женом Владиславом и поред њих њихов син, дечко од 7—8 година „севастократоров син Угљеша"... Цркву Св. Николе саградио је Влатко већ неколико година раније на својој баштини Псача и поклонио манастиру Хилендару... Према свима овим датима кесар Угљеша рођен је око 1359., према томе могао је 1402. имати око 43 године, а 1423. 64 године".[2])

О овоме је реферисао академик Г. Љуб. Стојановић председништву Српске Краљ. Академије, у своме „Извештају о фотографском снимању старог српског живописа и архитектуре извршеном маја — јуна 1914. г.", у коме говорећи о Псачи вели ово: „Десно од пута три четврти часа у брду налази се мала,

---

[1]) Geschichte der Serben, II. Bd. I. Hälfte, (1918). 131.

[2]) Staat u. Gesellschaft, IV, 14—15.

неугледна црквица св. Николе с врло знатним фрескама. Десно од уласка на јужном зиду налази се велика слика ктитора са натписима око главе: кнегыи Озра, кнезь Паскачь, севастократорь все српьске землѥ Владко, севастократорица Владислава, а око главе пете слике (један младић) натпис је избрисан и само се виде слова сев(астократо)ра, изнад тога био је још један ред, а испод тога још два, али се не могу прочитати. Између Озре и Паскача слика је детета од десетак година, и на огрлици хаљине му пише: снь севасток(ратор)ов Ѹглѥше. Кнез Паскач и севастократор Влатко држе у рукама модел храма, а изнад њега је икона св. Николе. Овде се јавља читав низ имена о којима се до сад ништа није знало. Једини дечко Угљеша може бити да је познији ћесар, који је почетком XV века владао Врањем, Иногоштем и Прешевом, и чији је син Стефан сахрањен у ман. Љубостињи".[1]) На крају свога извештаја каже г. Љуб. Стојановић, да је фотограф однео слике Псаче у Лајпциг на репродукцију, коју је рат прекинуо, но слике су очуване.

Овога Кесара Угљешу спомиње Орбин називајући га у деминутиву Угљешицом: „gentil'huomo Uggliesciza, vasallo et confederato de' Turchi". Лукари у својим дубровачким аналима стр. 63. пише, да је Угљеша оставио државу Стефану сину своме. Овај Кесар Угљеша беше по невољи у турској војсци на Косову Пољу 1402. године, где чекаху Бранковићи са трупама Сулејмановим деспота Стефана и брата му Вука, да својим ујацима затворе пут у отаџбину, који се враћаху из битке код Ангоре преко Митилене, око Грчке, кроз Бар поред Скадра, праћени трупама Балшића. Овај кесар Угљеша тајно помагаше деспоту да потуче Турке, и он заиста код Трипоља у близини манастира Грачанице потуче Турке (21. нов. 1402.), и кесар Угљеша пређе к деспоту и подчини му своју земљу.[2]) Прибегавши под крило Деспоту Стефану, по речима Константина „землю свою отьчьскоую Враню и Иногошоу и Прѣшево прѣѥть и оудрьжа, и бысть ıако нѣкоѥ крило христиıаномь".[3]) Овај кесар Угљеша „био је у животу и г. 1412. кад се цар Муса устремио био на Ново брдо, те у мало није кесара ухватио у Вранию, идѣже — онь — пребыванию имѣıаше.[4]) Исти је кесар Углешь, господарь сьрблем и подунавїю јошт вь лѣто

[1]) Годишњак (Срп. Краљ. Акад.) XXVIII (1914—1919), Бд. 1921, 163—164.

[2]) Види И. Руварац: Прилошци к објашњењу извора српске историје, Гласник 47, 192—193. Geschichte der Serben. II. Bd. I. Hälfte, 140.

[3]) Константин, Гласник 42, гл. 45 на крају.

[4]) Константин, стр. 305. Види С. Новаковић, Срби и Турци, 352,

6931--1423 записао манастиру Хилендару село Врање (Григоровича путешествіе стр. 52)".[1])

Овога Кесара Угљеше син Стефан лежи сахрањен у манастиру Љубостињи.

Милојко В. Веселиновић говорећи о српским калуђерицама[2]) спомиње и Јефимију, те вели да је „путовала с кнегињом Милицом у Једрене султану Бајазиту по некој *мисија државној* и била веома одважна и присебна". И песник М. Ракић у своме писму уреднику Антологије вели, да су Јефимији поверaвaне „*дипломатске мисије*". Каква је то била државна и дипломатска мисија, казује нам Константин Философ Констенски († после 1431) у „Животу деспота Стефана".[3]) Када су синови цара Бајазита, праћени од Стефана Лазаревића месеца јануара 1398. године упали у Босну, настаде овде велики страх од турске навале све до Улциња, Дубровника и Стона. Но изненада настаде страшна зима са великим снеговима, због чега се Турци са великим губицима једва вратише.[4]) Противници Стефанови, немирни српски племићи, облагаше кнеза Стефана Лазаревића код Бајазита због овог турског неуспеха и оптужише га због тајних веза са Сигисмундом краљем угарским, са којим је Бајазит био у непријатељству.[5]) „Кнегиња Милица, тада већ Монахиња Евгенија одважи се да пођe љутом и срдитом цару Бајазиту који се тада око Видина налазио, да своме сину Стефану, на кога се Бајазит био расрдио, те који се бојао предстати цару, свом господару, пут утре до цара".[6]) Овом приликом повела је кнегиња Милица са собом, као што прича Константин Философ „и сьродницоу (сародьницю) свою, сьпроужьницоу бывшоую деспота Оуглюше, дьштерь же Кесара (Кюсара) нѣкоюго. Сиꙗ оубо вь многыихъ глаголаниихъ же и вѣштехь моудрѣишиꙗ соушти, юже присьнопомьнимая ꙗкоже стльпь нѣкыи и помошть вьмѣнꙗше, паче же вь таково(и) ключимой вѣшти. Призваномь бо (призваномь же) бывшиимь имь кь царю и вь оужасѣ быти юи, вь нюгда сего оузрѣти, сиꙗ же· отврьsи страхь вьсꙗкь, кь нюи рече, югда оузрѣти нась того

[1]) И. Руварац, Прилошци к објашњењу извора српске историје. Гласник 47, 193.

[2]) Глас LXXX.

[3]) Гласник, — књ. XLII (1875) стр. 266—267.

[4]) Константин Философ, Гласник 42, 270.

[5]) Види C. Jireček, Geschichte der Serben, II. Bd. I. Hälfte, 1918. S. 136. Јиречек овде упућује на дубровачке вести о овом догађају у Arch. f. slav. Phil. 17, 263.

[6]) И. Руварац, Старинарски прилошци, Старинар год. IX (1892) књ. 4. стр.

сьподобише. Иже оубо вьса разоумьно тогда направльше своꙗ потребьнаꙗ помоштию богоматере, на нюже и оупованиѥ своѥ возложише (266 стр.). Српски превод овога места: „А пође због овога к цару Бајазиту сама ова благоверна госпођа (кнегиња Милица), и имађаше са собом и сродницу (рођаку) своју, бившу супругу деспота Угљеше, а кћер некога ћесара. Ова је пак била у многим знањима и стварима веома мудра, коју споменута (т. ј. кнегиња Милица) као стуб (потпору) неки и помоћ држаше, а нарочито у таковој ствари која се догодила. Када су биле призване к цару и пошто се ова (Милица) уплашила када је требала овога (Бајазита) да угледа, а ова (Јефимија) к њој рече: одбаци сваки страх, када нас удостојише да га видимо. Оне тада све своје потребно разумно свршише помоћу Богоматере, на коју и положише своју наду.[1])

О доласку кнегиње Милице или монахиње Евгеније у Видин са својим синовима Стефаном и Вуком, говори нам осим Константина Филозофа и „Сказаніе, како пренесена бысть преподобная Параскева въ славную сербскую землю, списано Григоріемъ Цамблакомъ“, које нам прича како је кнегиња Милица поред споменуте мисије молила од султана Бајазита мошти преподобне Параскеве, на што се неверни султан, одобривши, насмејао побожној молби кнегиње Милице, те јој рекао „што не моли себи што год драгоценије, место непомичних и сухих костију.“ Вративши се из Видина пренела је кнегиња Милица са Јефимијом моћи преподобне Параскеве у српске земље, где остадоше до 1521. када Турци Београд освојише.[2])

Јефимија је осигурала себи трајан спомен нарочито својим ручним радовима, који поред све своје старине спадају у најлепше српске везове, а својим записима на тима везовима показује се Јефимија као личност пуна племенитих осећаја: нежности, родољубља, благодарности према добротвору и дубоке побожности.

Први ручни рад Јефимијин је *покров за ћивот кнеза Лазара* рађен око 1399. године, који се покров данас чува у манастиру Врднику-Раваници у Срему.

Опис овога покрова дао нам је први П. Ј. Шафарик, описујући га овако: „Покров је од свилене, тамно црвене материје, дуг око $1^1/_4$ лакта, а широк нешто преко $^3/_4$ лакта, постављен је са тако исто свиленом црвеном материјом, а сав је покривен у унутрашњем простору са уметнички извученим словима, изузев

[1]) Види о овоме С. Новаковић, Срби и Турци, 158.

[2]) Види Летопис М. С. 1873. књ. 115. стр. 175. и Лазар Мирковић, Преподобна Параскева — Петка, Хришћански живот, књ. I (1922) стр. 144.

оквир, који је украшен са златним извезеним цветовима. Вез је по врсти и начину веза на т. зв. „Kartenblatt"-у: три паралелне златне жице су уздуж и попреко постављене и са једним свиленим концем за површину материје пришивене".[1]) Шафарик овде вели да је покров везла кнегиња Милица — монахиња Евгенија, но која се у натпису назива Јефимија, јер „landesfürstliche Personen in Serbien von alters her aus verkehrter Mode zwei Namen zu führen pflegten, einen serbischen Hausnamen und einen griechischen Putznamen". Ову нетачност је касније сам П. J. Шафарик исправио,[2]) где тачно каже да је натпис покрова везла Јефимија удовица Угљеше, кћи српскога ћесара Војихне, господара Драме за Стефана Душана.

Други опис Јефимијина покрова имамо од српскога археолога М. Валтровића, који вели: „Покров је од црвене свиле која је у боји доста попустила. Дугачак је 66, а широк 49 сантиметара. У двадесет и шест редова иде натпис од лепо цртаних писмена, чисто извезених позлаћеном сребрном металном жицом. Писмена су висока 18 милиметара. Око натписа има 25 cm. широк, такође жицом извезен оквир са укусно повијеним лозама и добро размештеним лишћем.

Покров је у главном добро очуван; нешто је мало подеран десно горе испод оквира. Свила на којој је вез, подложена је дебелим платном, а постава у покрова, такође од свиле и угаситоцрвене боје, из новијег је времена".[3])

На покрову извезла је Јефимија ову од слова до слова са покрова тачно преписану похвалу:

„† Вь красних҄ мира сего вьспитал се юси ѿ юности твоюе ѿ нов|ї м҄чниче кнеже лазаре и крѣпка роука г҄на кь всех҄ господах҄ земльних҄ крѣпка | и славна показа те г҄постоваль юсї землею ѿч҄ьствїа си и вь вс|ех҄ бл҄гых҄ вьзвес҄лиль юсї вьроучение ти х҄ртиани и мѹжьствнимь ср҄цем҄ и ж|еланїем҄ бл҄гочьстїа изьшьль юсї на змїа и сьпостат҄ бж҄ствних҄ црькьвь расѹдивь несьтрьпимо бити с|р҄цѹ твоюмѹ зрети хрис҄тани ѿч҄ьствїа ти ѡбл҄адемимь бити измаилтени аще ли сего не полѹчиши ѡстав|ити тлѣнѹ височѹ земьнаго г҄спо=ствїа и ѡбагрити ес крьвїю своею и сьвькѹпити се сь вои н҄бнаго цр҄а | тѣмже й двѣ желаеме полѹчиль еси и змїа ѹбиль еси и м҄ченїа вѣнць вьсприель еси ѿ б҄а и н҄нѣ не вь забвенїе по|ставї вьзлюблюннаїа ти чеда йхже сїрих҄ ѡставїль есї прѣшьствием҄ твоим҄

[2]) Geschichte der serbischen Literatur, (1865), 171.

[3]) Okázky občanského pisemnictvi. 1870, 27: C. XX.

[1]) Српске црквене старине на Будим-Пештанској земаљској изложби. Старинар, год. 2 (1885) бр. 4. стр. 101.

*

тѣбе бо ꙋпразнившꙋ се вь нб҃наꙗ веселїа в|ѣчна многи скрьби и болѣзни ѡбаеше вьзлюблюннаа ти чеда и вь мнозѣⷯ скрьбеⷯ житие проважⷣають ѡблаⷣеми бо сꙋⷮ | измаилтени ї трѣбоуюⷨ вьсї помощи твое темже мл҃им се мл҃и се кь ѡбщемꙋ влⷣцѣ ѡ вьзлюбленихⷯ ти чедѣⷯ| и о всеⷯ иже сь любовію и вѣрою слоужещиⷯ имь печалемь бо мнозѣмь сьпрежена соуⷮ вьзлюблюннаꙗ ти чеда ꙗдоущи бо | хлѣбь иⷯ вьзⷣвигоше на ниⷯ кѡвь великь и твоꙗ блага вⷡь забить поставише ѡ҃ мч҃нче нь аще и прѣшьⷧ еси ѿ житїа сего скрьби и болѣзни | чеⷧ твоиⷯ вѣси ї ꙗко мч҃нкь дрьзновение имаши кь гꙋ прѣклони кѡлѣне кь вѣнчавшомꙋ те влⷣцѣ просї мн҃голѣтно вь бл҃гихь жи|тие вьзлюблюниⷨ ти чедоⷨ проводити бг҃оꙋгодно просї православнѣи вѣрѣ хриⷭтїансцеи неѡскоудно стоꙗти вь ѡтчствїю ти про|сї победителю боу побѣⷣꙋ подати вьзлюблюниⷨ ти чедоⷨ кнезꙋ стефанꙋ и вльꙋ на невиⷣмие и виⷣмие враги помощь бо аще при|мемь сь бм҃ь тебѣ похвалоу и бл҃годаренїе вьзⷣми сьбери ликь своиⷯ сьбесѣдни|кь ст҃иⷯ мч҃никь и҃ сь всеми помл҃и се прославльшомꙋ те боу вьзвѣсти геѡ|ргїю подвигни дими|триа оубѣди ѳѡⷣре поими меркоурїа и прокопїа и҃. м҃. мч҃нкь севастїнскиⷯ не ѡстави вь нихже мꙋче|нⷡ воюютⷮ чеда вьзлюблюна кнезь стефань и вльꙋь проси подати имь се ѿ ба҃ помощи приди ꙋбо на п|омощь нашꙋ идеже аще еси на моꙗ же малаа приношенїа призри и вь многа вьмѣни сїа не поⷧ|остоꙗнїю бо тѣбѣ похвалꙋ принесоⷯ нь по сїлѣ мⷧаго ми разꙋма тѣмже и мала вьзмьзⷣїа чаю нь не | тако ти ѡ мили мои гн҃е и ст҃и мч҃нче малоподатливь биль юси вь тлѣнниⷯ и маловѣчнихь колми паче | вь непрѣходимиⷯ и великиⷯ ꙗже вьсприюль юси ѡ҃ ба҃ телесно бо странноу мене вь стра|нныⷯ ѡкрьмлаⷧ юси изобилно нн҃ꙗ же ѡбоюдоу прошꙋ да ѡкрьмиши ме и да | ꙋтишиши боуроу лютꙋю дш҃е и тѣла моюго ефимїа ꙋсрⷣно пр(и)носить сїа тебѣ ст҃ы." [1])

Српски превод:

„† Међу лепотама овога света васпитао си се од своје младости, о нови мучениче, кнеже Лазаре, и крепка рука Господња показа те крепким и славним међу свом земаљском господом. Господовао си земљом отачаства свога, и у свима добрима узвеселио си уручене ти хришћане, и мужаственим срцем и жељом побожности изишао си на змију[2]) и непријатеља божанстве-

[1]) Штампан текст ове похвале види код: Šafařik, Památky 27; Fr. Miklosich, Monumenta Serbica, p. 243; Стојан Новаковић, Примери књижевности и језика, Бд, 1887, 376—377; Kukuljević, Nadpisi 316. Гласник IX, 249—252; Љуб. Стојановић, Записи бр. 198. Ову похвалу имамо и у многим рукописима. Запис је везен на покрову лигатурно и in continuo, без делења речи, а ред на покрову означен је овде усправном цртом.

[2]) Мурата.

них цркава, расудивши, да твоје срце не може трпети да гледа, где хришћанима отачаства ти владају Исмаилћани: ако ли овога не постигнеш, (одлучио си) оставити трошну висину земаљског господства и обагрити се крвљу својом и сјединити се са војницима Цара Небеснога. И тако си две жеље постигао, и змију си убио и примио си од Бога венац мучеништва. И сада не заборави вазљубљена ти чеда, која си преласком (смрћу) својим оставио сироте, када си ти отишао у небесна вечна весеља, многе скрби и боли обузеше вазљубљена ти чеда, и у многим скрбима проводе живот, јер њима владају Исмаилћани, и сви требамо твоје помоћи. Зато се молимо, моли се к опћем Владици за вазљубљена ти чеда и за све (оне) који им служе с љубављу и вером, јер многим жалостима сапета су вазљубљена ти чеда, јер они који једу њихов хлеб, подигоше на њих велику буну,[1]) и твоја добра бацише у заборав, о мучениче. Но ако си и прешао из овога живота, скрби и боли чеда твоих знаш, и као мученик имаш слободу (смелост) према Господу, преклони колена к Владици који те је венчао, моли да вазљубљена ти чеда богоугодно проводе многолетни живот у добру, моли се да православна хришћанска вера неокрњена стоји у твоме отачаству, моли се да Бог победник даде победу вазљубљеним ти чедима, кнезу Стефану и Вуку, над невидљивим и видљивим непријатељима, јер ако примимо помоћ с Богом, одаћемо ти похвалу и благодарење. Сабери збор својих сабеседника, светих мученика, и са свима се помоли Богу који те је прославио: јави Георгију,[2]) подигни Димитрија,[3]) убеди Теодоре,[4]) узми са собом Меркурија[5]) и Прокопија[6]), и не остави четрдесет севастинских мученика,[7]) у чијем муче-

[1]) Буна, ради које су Милица и Јефимија биле код Бајазита.

[2]) Великомуч. Георгије у Диосполису у Палестини, слави се 23. априла. Мучеништва, житија, похвале и чуда види H. Delehaye, Bibliotheca hagiographica graeca, Bruxellis, 1909, 93–96.

[3]) Великомученик Солунски за Максимијана, прав. црква слави му успомену 26. октобра. Мучеништва, чуда, похвале и беседе наведене у Delehaye, 70—75.

[4]) Теодор Тирон муч. за Максимијана, успомена 17. фебруара, похвале, мучеништва, житија, чуда и беседе у Delehaye, 249–251, и Теодор Стратилат, муч. за Лицинија, успомена 8. фебруара, страдања и похвале у Delehaye, 248.

[5]) Муч. за Деција и Валеријана, успомена 26. новембра, страдања и беседе код Delehaye, 177.

[6]) Муч. Кесарије у Палестини за Диоклецијана, успомена 8. јулија, страдања и похвале код Delehaye, 221.

[7]) 40 јерменских мученика војника за Лицинија, успомена 9. марта, страдања и похвале код Delehaye, 168.

ништву[1]) војују вазљубљена чеда, кнез Стефан и Вук, моли да им се даде од Бога помоћ, дођи дакле у помоћ нашу, где год си. Погледеј на моја мала приношења, и урачунај их у многа, јер ти не принесох достојне похвале, но по сили малога ми разума, зато и чекам мале награде. Но ниси тако ти, о мили мој господине и свети мучениче, био малоподатљив у пролазним (пропадљивим, трошним) и маловечннм (стварима), колико више у великим непролазним, које си примио од Бога, јер телесно си мене страну обилно исхранио у туђини. А сада обоје молим, да ме исхраниш,[2]) и да утишаш љуту буру душе и тела мојега. Јефимија усрдно приноси ово Теби, Светитељу."[3])

С. Новаковић за ову похвалу вели: „Мало у ком делу оног времена има толико осећања, као у овој похвали кнезу Лазару од жене Угљешине."[4]) Из ње се види како су Срби мислили о турском господству, и како се о њима мислило на двору Угљешином и деспота Стефана.

Кнез Лазар је још за живота својих савременика поштован као светитељ, што видимо из ове похвале везене око 1399. године, у којој Јефимија каже: „Јефимија усрдно приноси ово Теби, Светитељу!" Тело св. кнеза Лазара покопано је прво у Приштини и 1391. године пренесено је одатле у Лазареву задужбину манастир Раваницу у Србији. Овде у Раваници свакако положила је Јефимија на ћивот св. кнеза свој принос, покров са похвалом своме добротвору светитељу. И после је са ћивотом и моћима ишао и покров Јефимијин, и то 1690. са Арсенијем Чарнојевићем пренешен је и ћивот кнеза Лазара у Сент-Андреју код Будима, од 1697. године пренесен је ћивот са Јефимијиним покровом из Сент-Андреје у манастир Врдник-Раваницу у Фрушкој Гори,[5]) и то ћивот

[1]) т. ј. у месту мученишта у М. Азији, где се тада налазила браћа Стефан и Вук Лазаревић у војсци Бајазитовој против Тимура, који је победио Бајазита у битци код Ангоре (28. јула 1402.).

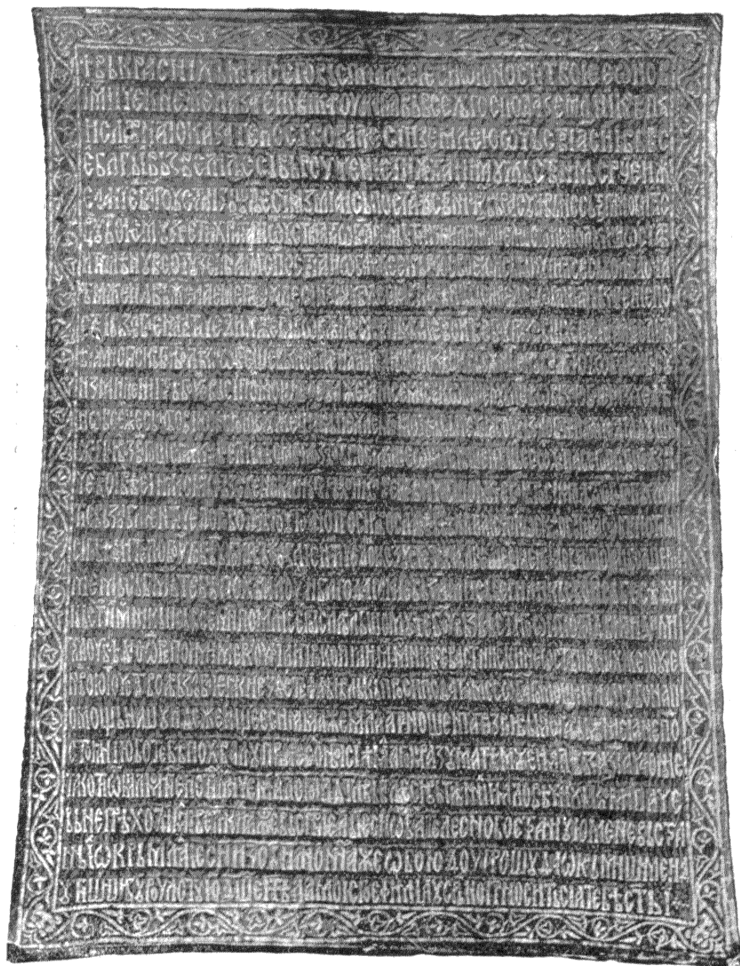
[2]) Исаија светогорски монах преводилац Дионисија Аеропагита, бележи у једном запису свога рукописа каква зла времена настадоше после Угљешине смрти од Турака, који су клали хришћане и у робље одводили. Они који не погибоше од Турака и од смрти, страдаше од глади, која тада настаде, а какова никада не беше од створења света. А које и глад поштеде, поклаше вукови. (Записи 4944). Зато, свакако због глади тадање, моли се Јефимија кнезу мученику да је исхрани.

[3]) Српски превод Јефимијине похвале имамо од Стојана Новаковића у Хришћ. Веснику 1880., одакле га је прештампао Миливоје М. Башић, Из старе српске књижевности, Срп. Књиж. Задр. књ. 137 (1911). Даље у Срп. Књиж. Гласнику, књ. XII (1904), стр. 1023.

[4]) Срби и Турци, 158.

[5]) C. Jireček, Geschichte der Serben, II. Bd. I. Hälfte, 122. Види и Др. Влад. Р. Петковић, Манастир Раваница, 11—13.

кнеза Лазара стоји у цркви, а покров Јефимијин чува се данас у ризници манастира Раванице у Срему. У врху почела је свила покрова да се дере. Када човек први пут угледа Јефимијин покров, изненађен застане од силних слова, чији златни сјај одаје суху свечаност. А што дуже човек посматра ова испреплетана слова

Јефимијин покров за ћивот кнеза Лазара, везен око 1399.

вешто цртана и комбинована, све више му је јасно, да је овај покров са уметничке стране јединствен међу старим српским везовима, да га је морала радити вешта рука, коју је водило срце пуно осећаја, срце, које није жалило труда и бдења, да у злату тешких слова испише своје племените откуцаје.

Други ручни рад Јефимијин је *везена завеса за царске двери* Богородичина храма у Хилендару. Ова завеса је пре висила у споменутом храму на царским дверима у Хилендару, а сада је у ризници хилендарској, где ју је видео Н. П. Кондаков приликом археолошке експедиције у Св. Гору 1898. године. Завесу је извезла Јефимија 1399. године, као што је то забележено на самој завеси. Завесе царских двери беху негда значајна врста црквених утвари, но када су уведени пуни иконостаси и високе царске двери, изгубиле су завесе своје пређашње значење. Кондаков изражава своју жалост што „манастирске потребе (у Хилендару) и монашка равнонушност дозвољавају трулење и пропадање драгоцених покрова у влажној и хладној ризници, пуној столетне прашине, која више подсећа на шупу, а сада служи као библиотека. Већ и сада свако развијање у трубу завијених завеса не бива без дерања иструлелих делова, а брзо може бити почеће и сама основа да се распада“.

Пошто је ова завеса, као што је то осведочено још сећањем многих монаха, служила као завеса на царским дверима у храму, то је саветовао Кондаков приликом свога бављења у Хилендару да се завеса поново постави на пређашње место, јер би се на царским дверима боље сачувала, него савијена у прашњавој ризници.[1]) Хилендарски монаси нису послушали овај савет, јер посетиоци Хилендара који пре кратког времена дођоше из Хилендара, рекоше ми да су завесу видели још увек у ризници, где ју је 1898. г. видео и Кондаков.

Ову завесу описао је са натписом на њој, уз историјско разјашњење, прво Др. Јанко Шафарик,[2]) тим поводом, када је архимандрит хилендарски Онуфрије Поповић дошао у Београд да благодари Кнезу и Правитељству Српском на указаној помоћи светој обитељи његовој, којом су при високој порти отоманској потпомогли ову задужбину, да је судском пресудом могла повратити неке од суседа отете јој земље. Том приликом — вели Шафарик — донео је Онуфрије Поповић са собом многе драгоцене старине, и најпосле једну врло знамениту и прекрасну драгоцену стару завесу, златом везену за царске двери цркве хилендарске, а везла ју је и поклонила Јефимија 1399 године. Даље описујући Шафарик ову хилендарску завесу, вели „да је у дужину преко четири стопе; извезена је златом, сребром и разнобојном свилом на врло тешком и лепом црвеном свиленом атласу, и опшивена је

[1]) Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ, 244.
[2]) Гласник V (1853), стр. 297.

унаоколо широким крајем од новије свилене разноцветне материје, какова се узима за свештеничке одежде. Икона извезена на завеси овој представља Спаситеља стојећег у средини, између Светог Јована Златоустог и Светог Василија Великог, над којим Светитељима виде се с обе стране до главе Спаситељеве два анђела; ови анђели држе барјаке на којима је написано: агїос, агїос, агїос, оба светитеља држе у рукама листове с натписима из њиови дела. Али најважнији и највећи надпис налази се с обе стране до ногу Спаситељеви, између овога и светитељâ. Цео посао тако је леп, богат и добро сачуван, да му се дивити морамо, кад помислимо, да му има (онда) већ 453 године“.

Натпис, управо молитва извезена на завеси гласи:

„† Ѿ скврьнныхъ оустънь[1]) ѿ мрьскаго срца ѿ нечистаго юзыка ѿ дше скврьнные приими млѥние ѡ хе мои[2]) и не ѿрини мене ракоу свою ни ꙗростию твоѥю вако ѡбличи мене вь час ис-хода моѥго ни гнѣвомь твоимь покажи[3]) мене вь днь пришьствиꙗ твоѥго прѣжде бо соуда твоѥго гди ѡсоуждена ѥсм сьвѣстию моѥю[4]) ни ѥдина надежда нѣсть вь мнѣ спсениꙗ моѥго аще не блгооутробие твоѥ побѣдить множьства безаконїи моихь[5]) тѣмже млю те незлобиве Гди ни малоѥ сиѥ приношениѥ ѿрини ꙗже приношоу стомоу храмоу прѣчистиѥ твоѥѥ мтре и надежде моѥ[6])

---

[1]) Код неких издавача овога текста стоји: Ѿ скврьнныхъ оустъ нь ѿ . . ., што није тачно.

[2]) Ове су речи узете из молитве која се чита пред причешћем: Млтва іна́ѧ, ѿ бжтвенныхъ вопрошені́й стагѡ причащені́ѧ, Сѷмеѡ́на но́вагѡ Бгосло́ва, з (Νέος θεολόγος око 1025. — око 1092.), која почиње овим речима: „Ѿ скве́рныхъ ѹ҆сте́нъ, ѿ ме́рзкагѡ се́рдца, ѿ нечи́стаго ѧ҆зы́ка, ѿ дꙋши̑ ѡ҆скверне́ны, пріими̑ моле́ніе Хрⷭ҇тѐ мо́й. . .“

Грчки текст:

„Ἀπὸ ῥυπαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας,
ἀπὸ ἀκαθάρτου γλώττης, ἐκ ψυχῆς ἐρρυπωμένης,
δέξαι δέησιν, Χριστέ μου. . .“

Симеон Нови Богослов је поред Николе Кавасиле највећи византијски мистичар. Види Krumbacher, Gesch. d. byz. Lit. 152.

[3]) Ове су речи реминисценција речи из молитве, тако исто пре причешћа: Моли́тва і҆на́ѧ, Сѷмеѡ́на Метафраста (из друге половине X. столећа), „нижѐ ꙗ҆́ростїю твое́ю ѡ҆бличи́ши мѧ̀, нижѐ гнѣ́вомъ твои́мъ нака́жеши мѧ̀. . .“

[4]) Ове су речи тако исто реминисценција из споменуте молитве Симеона Метафраста: „пре́жде да́же не пріитѝ днѐи ѡ҆сꙋжде́ніѧ моегѡ̀ . . . преклоне́нъ ѿ своеѧ̀ со́вѣсти“.

[5]) Такође реминисценција ових речи из Метафрастове молитве: а҆́ще побѣжда́етъ человѣколю́біе твоѐ мно́жества беззако́ній мои́хъ.

[6]) Ове речи сећају нас ових речи из 10. Златоустове молитве: . . . „Марі́и Мтре твоеѧ̀, е҆ди́ныѧ непосты́дныѧ наде́жди и҆ предста́тельства и҆ спасе́ніѧ моегѡ̀. . .“

Бци хиландарской вѣроу бо въсприехь въдовичю принесьшоую ти двѣ цетѣ Гди сице и азь сие принесохь недостоинаа раба твоia ѡ вл҃чице Єфимиia монахiи дьщи Гна ми кесара воихне лежещаго здѣ нѣкогдаже деспотица .:. и приложи се сие катапетазмо храмоу прѣстые бце хиландарские вь лѣто ҂ѕ҃ и ӡ҃з. индиктиѡнь й. и кто га ке ѿнети ѿ храма прѣстые бце хиландарские да е ѿлоучень единосоущние и нераздѣлимие ие троице и да моу е соупьрница прѣчиста бгомати хиландарска вь днь страшнаго испитаниia. аминь".[1])

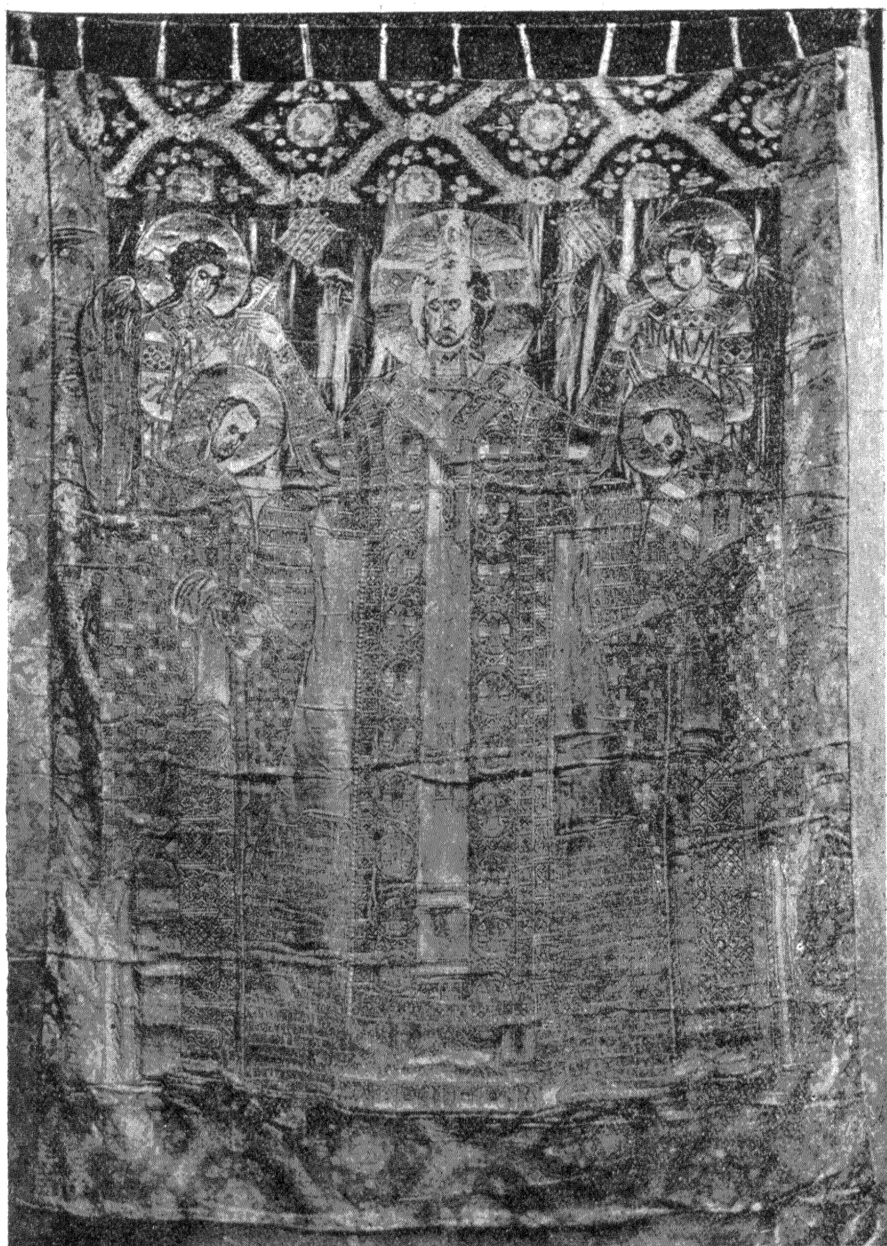
Српски превод:

„Од нечистих усана, од мрскога срца, од нечистога језика, од нечисте душе прими молење, о Христе мој, и не одгурни мене рабу своју, нити ме обличи јарошћу својом у дан доласка Твога. Јер пре суда Твога Господе, осуђена сам мојом савешћу, нема у мени никакове наде на спасење моје, ако не победи твоје милосрђе множине безакоња мојих. Зато те молим незлобиви Господе, не одбаци ни ово мало приношење, које приносим светоме храму пречисте Твоје Матере и наде моје Богородице хилендарске. Јер узех веру (угледих се на веру) удовичку, која ти принесе две цете (лепте)[2]) Господе. Тако и ја принесох ово, недостојна раба Твоја, о Владичице, Јефимија монахиња, кћи господина ми ћесара Воихне, који овде почива (лежи), а некада деспотица. И приложи се ова завеса храму пресвете Богородице хилендарске у години 1399-ој, индиктион 8. И ко је буде однео од храма Пресвете Богородице хилендарске, да је одлучен од једносушне и нераздeлиме њене Тројице, и да му је супарница пречиста Богомати хилендарска у дан страшнога испита. Амин."

Ове молитве Симеона Новог Богослова, Симеона Метафраста, св. Јована Златоустога имамо у т. зв. Послѣдованїе стаго причащенїа, које је састављено из једног канона и више молитава, којима се верни спремају за св. причешће.

[1]) Текст Јефимијине молитве на завеси хилендарској имамо у овим делима: Гласник V (1853), 297—301; Fr. Miklosich, Monumenta Serbica, 1858, 245; Ivan Kukuljević-Sakcinski, Slovnik umjetnikah jugoslovenskih, Zgb 1858, 80—81; Љуб. Стојановић, Записи и натписи, I, бр. 197; Н. П. Кондаковъ, Памятники христiанскаго искуства на Аѳонѣ, Спб. 1902, 244. .

[2]) F. Miklosich, у своме речнику Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti, V. 1850. p. 195 каже да цата значи δηνάριον, denarius. Види Dr. Erich Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, I Bd. A — L. Heidelberg 1908—1913. S. 122: „cęta, *skr.* alt ceta, λεπτόν. лепта. Види Марк. 12, 42. Лук. 21, 2.

Јефимијина завеса у Хилендару, рађена 1399. год.

О овој завеси писао је даље Арх. Н. Дучић,[1]) но ништа више не казује од Ј. Шафарика, по коме је и описивао ову старину, само додаје да је ћесар Воихна сахрањен „у Хилендару с десне стране саборне цркве изван до самога зида, где је израсла лоза из гроба Немањина пре 6 вијекова, која рађа и сада најдивније грожђе".

Најпосле описује ову завесу руски научењак археолог Н. П. Кондаковъ.[2]) Његов опис је најподробнији и стручњачки, а што је главно даје нам у свом споменутом делу врло лепу фотографију исте завесе, без које, ма како тачан и детаљан опис био, не би могли себи представити лепоту ове завесе. Кондаков овако описује Јефимијину завесу:

„Завеса је испуњена по атласу, који има боју малине, изатканом флеронима, а рађена је златом, плавом и малиновом свилом, сребром, делом смеђом и црном свилом; власи су испуњене лила или пурпурном силно пропалом и погубљеном свилом. Власи Спаситеља, поврх тамно-лила свиле, везене су златном свилом, редовима, а исто тако су начињене и власи анђелâ и светитељâ, само ређе. Христос као велики архијереј, има златан нимб, обучен је у сребрни омофор са златним крстовима, и у сребрни сакос са златним крстовима и плавим порубом (подбоемъ), у сребрни стихар и златне наруквице. Анђели су представљени са златним орарима с камењем, на рукавима имају златне наруквице с камењем, и у сребрним стихарима, набори су испуњени то златом, то црвеном и плавом свилом. Светитељи су изображени у сребрним фелонима, са сребрним омофорима, епитрахиљи су шивени златом, и црвеном и плавом свилом. Прелазећи на карактеристику слике, — наставља даље Кондаков —, примећујемо, да завеса показује очевидно стари образац, као што се то види по свечаном, до крајности сухом и схематичном нацрту. Пропорције су тако невероватно одуљене, да су извршиоци очевидно имали за узорак нацрт (прорись) иконе иако веће, но више квадратне, која није згодна за продужену завесу. Но ако се искључи смешно протегнутих фигура и узму на око само типови и целина, то би могли назвати целу икону *грандиозном завесом*, која нам напомиње, какови су могли бити стари византијски оригинали, који су ишчезли. Највише упада у очи лик Спаситеља, који нам јасно сведочи, да савремена археологија не зна најважнијих византијских ликова. У томе лику толико су карактеристичне густе

[1]) Књижевни радови, књ. 4, 63—64.

[2]) Памятники... Спом. м.

светло-плаве власи (сравни власи у Спаситеља на мозаицима Цариграда и Италије XII. столећа), колико и нацрт лица и једва израсла брада. Христос благосиља са тројно, но не именословно сложеним прстима, као Сведржитељ, што се у иконографском смислу јавља „смѣшеніем".[1]) Типови Василија Великога и Јована Златоустога сачували су канонске црте и одлично су предани. У рукама светитеља су развијени свитци (што је испало неспретно, тако да су руке изишле мале), и на њима је, у сагласности с литургичким идејама на завеси израженима, написано: у Златоустога „† никтоже достоин от свезавших се пльтскыми похотми и сластми приходити или приближити се или слѹжити";[2]) у Василија: „† владыко отче щедрот. . ."[3]) На крају ћемо обратити пажњу на интересантну орнаментику сакоса: шав (вез) производи метални сјај, који нас сећа сјајног украса Мономахове шапке (круне — капе), што за нас има свој нарочити интерес, због претпостављеног односа слoвено-балканске народне уметности према томе споменику".[4]) Толико и тако вели Кондаков о хиландарској завеси Јефимије.

---

[1]) На Јефимијиној завеси Господ ИХристос не благосиља са „тројно сложеним прстима" како каже Кондаков, но са два прста: кажипутом и средњим прстом, као што се то јасно види и на слици. Овако приказивање благосиљања од ИХриста имамо на веома старим хришћанским споменицима, тако н. пр. на две земљане платне: римској и сиракузкој, на којима имамо слику ИХриста како благосиља са два прста: кажипутом и средњим прстом. Види H. Leclerq, Manuel d' archéologie chrétienne, Tome II, 539. Cabrol-Leclerq, Bénir (Manière de), Dict. d' arch. chrét. et de liturg. Tome II, 755—56. Оваки начин благосиљања са два прста имамо и на Јефимијиној завеси, а не са тројно сложеним прстима, те према томе овако благосиљање на завеси није у иконографском смислу никакво „смѣшеніе". Благосиљање од ИХриста са два прста, могло би можда имати овај смисао: Када слагање три прста означава Св. Тројицу, то Г. ИХристос благосиљајући благосиља већ сам собом и са два прста, два остала лица Св. Тројице, или са две природе.

[2]) Ово је почетак молитве из служебника, коју свештеник чита на литургији за време појања Херувимске песме, и која у грчком гласи: Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς προσέρχεσθαι, ἢ προσεγγίζειν...

[3]) Помоћу увеличавајућег стакла прочитао сам овај запис на фотографији у Кондакова, који он не наводи цео, овако: **ВЛКО ѾЧЕ ЩЕДРОТЬ И БЖЕ ВЬСЯКОЮ ѸТѢХЫ ПРѢКЛОНЬШЕЮ ТЕБѢ СВОЮ ГЛАВЫ**. . . Ово је молитва из литургије Василија Великога, коју свештеник чита за време приклањање главе пред причасним, и која у грчком гласи: Δέσποτα Κύριε, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, τοὺς ὑποκεκλικότας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλάς, εὐλόγισον, ἁγίασον... Цртеж слова на завеси је веома леп и слова су лигатурно везена и комбинована једна у другима, да би се на малом простору добило места за везену молитву. Цртеж словâ на завеси и лигатуре, истоветни су са цртежом слова и лигатурама на покрову.

[4]) О Мономаховој шапки види Н. П. Кондаковъ, Памятники... стр. 185.

На српску деспотицу Јефимију угледа се после 150 година руска царица Анастасија († 1560), прва жена Ивана Васиљевића Грозног, и шаље 1557. године завесу храму пресвете Богородице Хилендарске, рађену 1556. године, сличну завеси Јефимијиној. Руска завеса је уметнички израђена на венецијанском брокату, изатканом густо цветовима, по коме је рађено златом, сребром и свилом. Иван Грозни помагао је Хилендарски манастир и обдарио је храм пресвете Богородице утварима, одеждама, књигама,[1]) а пошто су хилендарски монаси долазили у Русију молећи милостиње и тражећи заштите од Турака, поклонио им је Иван Грозни двор „со всѣми потребными хоромы въ новомъ городѣ Китаѣ, въ правую сторону Богоявленскаго монастиря, возлѣ Устюжскаго двора.“[2]) И. Грозном благодарили су хилендарски монаси једним писмом 1571. или 1572. године, у којем набрајају сва доброчинства Ивана Грозног, и у томе писму спомињу између осталога како је поклонио „катапетазмоу красоть неизрѣченнѹ и добротѹ неисповѣдимѹ“.[1]) У споменутој грамати излаже И. Грозни разлог зашто помаже Хилендар, наиме сажалио се на Хиландар и храм пречисте Богоматере, где је пре било благоденствије, а сада су озлобљени и понижени од Турака, и у жељи да би то све подигао, прилаже поклоне Хиландару. Детаљан опис ове завесе имамо у Кондакова.[3]) На рубу ове завесе имамо у тридесет кругова дивно израђене грудне иконице апостолâ, пророкâ и светитељâ. Међу њима су и Сава Српски са својим оцем Симеоном Српским. Српска завеса носи поред ове суху озбиљност, више је ручни рад и лепша је са уметничког и иконографског гледишта, дочим је ова израђена у царској занатској радионици.

Пошто смо се упознали са ручним радовима Јефимије, вратићемо се за час на Ракићеву песму „Јефимија“, која ће нам без сумње после реченога о Јефимији бити још лепша, јер нам је разумљивија. Читајући Ракићеву песму, увек сам имао на уму Јефимијин покров за ћивот кнезу Лазару и држао сам да се у њој говори о овоме покрову, јер песник спомиње свилени покров, који везе... Међутим напомена Г. Богдана Поповића к песми Јефимија на крају књиге: Антологија новије српске лирике (1920), написана на основу приватнога писма песникова састављачу Антологије, казује нам, да је песник испевао своју песму Јефимија када је видео „у Хиландару покров“, „када је прочитао тужни

[1]) П. Успенскій, Востокъ Христіанскій. Аѳонъ. Ч. III (2), стр. 947.

[2]) Ibid., 942—944: Грамата цара Ив. Васиљевића. Ову грамату и писмо хилендарских монаха види и у Споменику III.

[3]) Памятники христіанскаго искусства, 246—247.

запис који је Јефимија извезла.“ Песма — по речима песника — представља Јефимију како везе тај покров“.[1]) Дакле песник није имао на уму покров за ћивот Кнеза Лазара, како то из песме излази, но завесу, катапетасму. Но да је песник имао у виду покров а не завесу, већа би сценерија за њоме стојала и више би ефекта могла изазивати. Јер на завеси, која је као ручни рад свакако већа уметност од покрова, натпис је чисто личан, јер се у њему монахиња Јефимија као што видесмо моли за спас своје душе и спрема се за смрт, док запис на покрову није толико личан, у њему се тужна монахиња не моли за спасење своје душе, но у њему је у првоме реду молитва за спас свога рода, молитва пуна благодарности према своме добротвору, молитва за спас хришћанске вере против Исмаилћана, и тешке прилике српскога народа и православне вере су њен први бол, већи од њезиног личног бола што као некадања деспотица мора да се у туђини исхрани, и тек нузгред на покрову спомиње себе. Најпосле запис на завеси није толико ни тужан као на покрову, којим је покривајући ћивот кнеза Лазара покривала и привијала рȁну целога српскога народа. И најпосле прва половина Ракићеве песме могла би се боље довести у везу са другом и са временом када је писана (после анексије Босне и Херцеговине), да је песник имао у виду покров.

Но и без ове примедбе, песми Ракићевој остаје њезина пуна вредност, коју јој нико неће умањити.

Са овим би завршили расправљање о ручним радовима Јефимије, са покровом и завесом хиландарском. Но у манастиру Путни у Буковини има једна српска плаштаница из 1405. године, принос (поклон) „сербской царицы Евфиміи (вдовы Лазаря, павшаго на Косовѣ) монахини и ея дочери Евпраксіи монахини“ — како вели Н. П. Кондаковъ.[2]) У овим речима је нека забуна и нетачност. Пре свега као што знамо удова кнеза Лазара који је погинуо на Косову, кнегиња Милица као монахиња звала се Евгенија, а не Евфимија, како каже Кондаков. Међутим Кондаков говорећи о хилендарској завеси зна (на 245. стр. спом. дела), да ју је израдила Јефимија монахиња, и вели за Јефимију: „монахиня Евфимія была женою кесаря и деспота Углѣши, правившаго въ области до Солуня и погибшаго на Марицѣ въ 1371 году.“ Дакле Кондаков тачно зна ко је била Јефимија. Сада према речима Кондакова ову плаштаницу требало би да је израдила кнегиња Ми-

---

[1]) Стр. 212—213.

[2]) Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ, 265.

лица — монахиња Евгенија, чије је име Кондаков означио, и то 1405. године, баш пред своју смрт, која пада исте године. Ко је пак монахиња Евпраксији кћи Милицина? Да ли јој је кћи по телу или духовна кћи у монаштву? И. Руварац у своме делу: О кнезу Лазару, набрајајући Милицине кћери (стр. 4.) не спомиње нигде Евпраксију.

Овде у недоумици, док још немамо тачан запис са ове српске плаштанице, и нехотице се питамо, да није можда и ову плаштаницу радила монахиња Јефимија, која је радила покров кнезу Лазару и хилендарску катапетасму, те је према томе већ била везиља, и то славна везиља, а плаштаница из манастира Путне није обичан вез и ручни рад, јер је учени стручњак и археолог Н. П. Кондаков назива „великолѣпная плащаница". Да није ова Евпраксија ипак кћи Јефимијина, коју је св. Симон исцелио?

Одговор на ова питања и сву недоумицу око плаштанице разјаснио би нам грчки запис на плаштаници, коју Кондаков укратко описује по фотографији Јос. Хлавке, некадањег председника Чешке Академије наука, а фотографију и подробну анализу ове плаштанице обећава Кондаков у издању драгоцених споменика буковинских манастира, које је Чешка Академија онда поверила Кондакову.[1])

У споменутом делу Кондаков описује српску плаштаницу заједно са влашком плаштаницом „вь монастирѣ въ Жолквѣ" која је принос (поклон) молдавског господара Јована Александра званога Доброга и жене његове Марине 1427. године, а описује их заједно и истовремено зато, јер су баш потпуно истоветне и по нацрту и изради, што је веома редак и интересантан факат. Кондаков назива обе плаштанице „великолѣпныя плащаницы" и овако их описује: „Обе плаштанице су украшене по пољу звездама, но српска је израђена богатије и боље, и на њој је велелепни руб

[1]) Да бих одговорио на горња питања, обратио сам се писмом Чешкој Академији наука и уметности, и молио сам фотографију и запис ове српске плаштанице, на које сам добио одговор да ми Академија не може послати тражене фотографије, а у оставини Јос. Хлавке нема фотографије ове плаштанице, јер ју је у своје време послао Кондакову. Обратио сам се затим деканату прав. Богословског Факултета и Консисторији у Черновцима и молио фотографију и запис, но нисам добио никаква одговора. Најзад сам се у овој ствари обратио румунском научењаку Г. Н. Јорги у Букурешт, који је био љубазан и одговорио ми да се нада да ће преко својих пријатеља из Буковине моћи послати ми фотографију ове плаштанице, коју је и сам видео у ризници Ман. Путне и чији је запис читао, и шта више негде објавио и белешку о овој плаштаници, само се не сећа где. Веома бих волио да сам овај свој рад могао употпунити фотографијом ове српске плаштанице.

од крстова у круговима. Типови Спаситеља су баш истоветни у лику, а разликују се положајем руку, на српској су сложене на груди, на молдавској су на платну. Никакова постеља. Горе на небу плачу четири анђела, а два служе с рипидама, доле (т. ј. с десне стране агнеца) су два анђела с рипидама и опет четири анђела, који се сви виде као да су у небу, т. ј. без ногу су, иако овде не може бити небеске сфере. Последња околност сведочи, да је сама композиција плаштанице узета са другога цртежа, на коме се два доња анђела приклањају с рипидама не к телу, но к земљи.

Све фигуре на обема плаштаницама су истоветне, само су фигуре друге плаштанице окренуте на другу страну. На обема плаштаницама су грчки натписи, како молитвени тако и посвете са годинама. . ."[1])

Дакле из записа на српској плаштаници могло би се тачно знати ко је радио ову плаштаницу. А потпуна истоветност обе плаштанице српске и румунске може се разјаснити само тако, што су Јован Александар Добри и жена му Марина 1427. године имали пред собом српску плаштаницу из 1405. године и с ње прегледали, угледајући се тако на рад српских госпођа, као што се је и руска царица угледала на српску деспотицу у поклањању завесе манастиру Хиландару.

Но иако не знамо тачно без записа, а поред нетачности у Кондакова, ко је ову српску плаштаницу радио, ипак држим да сам на праву путу, када се на питање: ко је однео ову плаштаницу у влашке земље и како је она тамо доспела? овде сећам јеромонаха (попа) Никодима Грчића, који је крајем 1374. године или почетком идуће године по налогу кнеза Лазара и српског патријарха Саве IV. са Исаијом из Свете Горе путовао у Цариград, да би се успоставило јединство клира и јерархије у Лазаревим земљама са екуменским патријархом, као што је то раније учинио деспот Угљеша у својим земљама. При овоме послу био је Никодим тумач између Исаије и патријарха Филотеја и његова синода. У житију блаженог оца Исаије које је открио Дучић, обасут је Никодим похвалом као достојанствен, писмен, у говору вешт, и света живота човек, и урачунава му се у велику заслугу, што је у Угровлашкој (пређашњој влашкој војводини) основао с великим трудом и ревношћу, а помоћу кнеза Лазара, два манастира, потпомогнут саветом и делом достојејшаго оца Исаије, где је окупио многу братију око себе, чији је старешина био, пун врлина,

[1]) Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ, 265—266.

*

сијајући као звезда. Ови манастири, који се не спомињу по имену, су Тисмена и Водица.[1]) О овоме Никодиму гавори и Хаждеу у својој историји и каже да је Никодим дошао из Прилипа код Охрида, да је 1360—1372. основао манастир Водицу, 1370—1380. манастир Kimpu-longu (Дльго-поле) и Тисмену, 1386—1387. манастире Котмену, Козију". И даље: „Он (Никодим) је путовао кнежевима Србије, Бугарске, на Сигмундов двор и т. д. свуда просећи за своје манастире, чији игуман кроз педесет година беше. Умро је као стогодишњи старац после 1410. (по Јиречеку[2]) 1406.) поштован не само од Румуна, него скоро од целе источне цркве".[3]) И. Руварац још додаје да је Никодим на српском двору кнеза Лазара и његовог сина деспота Стефана био позната, цењена и заслужна личност, због учешћа у обновљењу мира и јединства српске цркве и јерархије са цариградским патријархом".[4])

Када то знамо, онда држим да је ову српску плаштаницу, вез српске госпође, могао Никодим добити или измолити за своје манастире, и тако је ова плаштаница доспела у румунске земље.

Није ли пак Никодим добио ову плаштаницу и пренео је у румунске земље, онда је то свакако учинио Григорије Цамблак, као што то држи А. И. Яцимирскій.[5])

Из ова три рада уметничкога веза српских госпођа, које се после погибије својих мужева повукоше у манастир и примише монаштво, највиши ступањ хришћанскога живота, нашавши тако утехе своме болу у Христу, можемо закључити да је у манастиру Љубостињи око 1400. г. цветала везилачка уметност високе вредности, од које нам се сачуваше ови споменици, о којима се само са похвалом и дивљењем може говорити.

Тужна је повест Јефимијина...

Некадања српска деспотица у „грчким земљама", жена узвишенога и моћнога деспота Јована Угљеше, дочекује ударе суд-

---

[1]) Ово су подаци из расправе Hilarion Ruvarac, Pop Nikodim, der erste Klöstergründer in der Walachei, Arch. f. slav. Phil. 11 (1888), 354—365.

[2]) Geschichte der Serben II, 116.

[3]) Hajdeu, Historia critica a Romanilor, Bucuresti 1875, 130—148, цитирано по И. Руварцу, спом. м.

[4]) Спом. м. Види о Никодиму Jireček, Geschiche der Serben, II. Bd. I. H. 116. Житије св. оца Никодима издао је у Букурешту Јосиф Борбулеску, епископ римнички и новосеверински, а српски превод овога житија имамо од Високопр. Г. Георгија Летића (онда студента богословије а сада епископа), Животопис преподобног о. нашега Никодима освећенога, Српски Сион 1907, 105.

[5]) Григорій Цамблакъ, Спб. 1904, 146—47.

бине, који стижу као вали један за другим. Умиру јој родитељи, умире јој син јединац, муж јој гине на Марици и нема утехе да сахрани мртво тело свога мужа. Оставља град своје владавине Сер, и склања се у својој родбини код племенитога кнеза Лазара, да се исхрани, где господску и светлу деспотску ризу византијску замењује скромном црном монашком ризом, а деспотски скиптар бројаницама. Овде размишљајући о својој прошлости, у ћелији манастира Љубостиње, колеба се њено тело и њена душа љутом буром. Невоља њезина и српскога народа боли је, а на земљи нема више наде, јер српске су војске потучене на Марици и Косову Пољу. Да утиша љуту буру душе и тела, узима вêз, и златом, сребром и свилом везе свој бол по свили; у њега уткива своју племениту тугу, у везу се обраћа небесној војсци: Кнезу Лазару и другим мученицима, војницима по земаљском позиву, а по духовним особинама и мучеништву Христовим победоносним војницима. Она их моли, дозива и купи са неба да се сви подигну у обрану хришћанске вере и српскога народа, и везе своје мисли монахиња Јефимија, а круне јој се сузе на црну монашку ризу...

Уз то смрт куца и на њена врата, која је већ давно своју бригу и тугу урезала у њену племениту и нежну душу. Некада је као деспотица са својим мужем за спасење своје душе делила сиротима, дизала болнице и похађала болне, дизала цркве и манастире, а сада нема ништа да удели сиротима, нема чиме да их нахрани и напоји, јер је и сама сирота и храни се у туђини. У бризи за спасење своје душе, везе хилендарску завесу и уткива по њој своју молитву, над чијим речима лебди дах бриге за спасење своје душе, и прилаже је — све своје што има — пречистој Богоматери Хилендарској, испоређујући себе, саму удову, са удовицом из Јеванђељâ, која прилаже две лепте, све своје што има, и тиме највише даје... Прилаже завесу са молитвом састављеном из молитава пре причешћа, које написаше византијски мистичари, и меће је код ногу Спаситељевих на дверима хилендарског храма пресвете Богородице, да би њоме отворила себи двери раја...

Тужна је повест Јефимијина.

ОД ИСТОГ ПИСЦА ЈЕ ОВО:

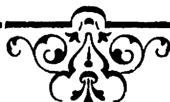
1. **О св. литургији**, од Симеона архиепископа Солунског († 1429.), с грчког превео Л. Мирковић. Богословски Гласник, књ. 18. св. 3. стр. 176—185; св. 4. стр. 285—292; св. 5. стр. 448—453; св. 6. стр. 529—536
2. **Касија.** Из црквеног песништва. Богословски Гласник 1914. стр. 1—16.
3. **Акатист пресв. Богородици**, с грчког превео и протумачио. Ср. Карловци 1918. стр. 32. I издање (5000 примерака) распродано. Штампање II-ога издања уступљено књижевном фонду „Цара Константина" у Нишу.
4. **Православна Литургика**, I део, Ср. Карловци 1919., стр. 320. Дин. 15·—
5. **Православна Литургика**, II део. Ср. Карловци 1920. стр. 120. Дин. 10·—
6. **Погребне песме**, (Жичка библиотека „Св. Лазар" бр. 7.) с грчког превео, Ср. Карловци 1920. стр. 32. Дин. 1·50
7. **Препедобна Параскева — Петка**, Хришћански Живот књ. I. (1922.) стр. 142—150.
8. **Црква Петковица** (филијала ман. Шишатовца), историјско-археолошка расправа, Ср. Карловци 1922. стр. 49. Дин. 5·—
9. **Монахиња Јефимија**, Ср. Карловци 1922. стр. 35. Дин. 5·—

СПРЕМА СЕ ЗА ШТАМПУ:

10. **Православна Литургика** II део. (Свршетак: Празнично богослужење, тајне и молитвословља), изнеће око 20 штампаних табака.

КЊИЖАРНИЦА И ПАПИРНИЦА
ЈОВАНА ЖИВКОВИЋА
У СРЕМ. КАРЛОВЦИМА.

Препоручује ова своја, прекупљена и комисионарна издања:

Опћа црквена историја Јевсевија Поповића, превео Др. Мојсије Стојков у 2 књиге. Вел. 8°, 1700 страна. Цена за обе Дин. 50·—.

Догматичко Богословље митр. Макарија. Превод Митрофана Шевића у 2 књиге. Вел. 8°, 984 стр. Дин. 30·—.

Зборник црквених песама, псалама и молитава, с тумачењем мање познатих речи и изводом из Типика. Вел. 8°, 624 стр. Цена Дин. 32·—, увезан Дин. 45·—.

Нотни зборник црквених песама, и три литургије у 4 гласа за мушки збор. 8°, 228 стр. Цена Дин. 8·—.

Српски свештеник у карловачкој митрополији, његова спрема, дужност и награда. Нови Сад 1890. 8°, 624 стр. Цена Дин. 2·—.

Изједначење календара. Написао прота Јован Живковић. Ср. Карловци 1919. 4°, 40 стр. Дин. 3·—.

Автобиографија Никанора Грујића. Приредио Иларион Зеремски. Срем. Карловци 1903. вел. 8°, 180 стр. Дин. 8·—.

Библијска Педагогија, написао Паја Р. Радосављевић. Срем. Карловци 1912. вел. 8°, 220 стр. Дин. 8·—.

Автобиографија Петра Руњанина. Спремио за штампу Др. Никола Радојчић. Ср. Карловци 1914. вел. 8°, 136 стр. Дин. 6·—.

Богословски Гласник књ. I.—XXV. (без књ. VIII., коју купујем или с другим књигама замењујем!). Поједина књига Дин. 10·—.

Монахиња Јефимија од Др. Л. Мирковића 8°, 36 стр. Дин. 5·—

Продаје на велико и на мало: све врсте папира, коверата, писаћи прибор; све тисканице за црквене општине и парохијска звања.

Српска Манастирска Штампарија у Ср. Карловцима. 1922. — 572.